Urarteiska

Urarteiska (även kallat *kaldiska*) var ett språk som talades under första årtusendet f.Kr. av urarteerna i området för nuvarande östra Turkiet och Armenien. Beteckningen "urarteiska" kommer från den arameiska benämningen på området "Urartu". Urarteerna själva betecknade sitt område *Biai-nili*. Deras egen beteckning för sitt språk är inte känd.

Urarteiska	
Talas i	fordom i Urartu
Antal talare	utdött
Språkfamilj	**Urarteiska**
	Språkkoder
ISO 639-3	–

De äldsta bevarade texterna härstammar från Sarduri I:s regering i slutet av nionde århundradet f.Kr. När riket Urartu gick under cirka 200 år senare försvinner också de skriftliga källorna från denna tid. Om urarteiskans vidare utveckling är ingenting känt. På grund av källäget kan man anta att urarteiskans utbredning i tid och rum inskränktes till riket Urartu. Efter dechiffreringen av (den nyassyriska) kilskriften blev språket åter tillgängligt för forskningen, men förblev fram till på 1930-talet relativt outforskat.

Urarteisk inskrift i kilskrift, utställd i Erebuni-museet i Jerevan. Inskriften lyder: *"Till guden Ḫaldi, Herren, har Argišti I, Menuas son, byggt detta tempel och denna mäktiga borg. Jag bestämde Irbuni (=Erebuni) som dess namn, Biai-länderna (=Urartu) herravälde och Lului-länderna (=utlandet) underkastelsen. Genom Ḫaldis storhet är jag, Argišti, Menuas son, den starke kungen, kungen av Biai-länderna, staden Tušpas herde."* För en transkription och grammatisk analys av texten se vidare nedan.

Innehåll

Klassificering
- Släktskap med hurritiskan

Skrift
- Kilskrift
- Urarteiska hieroglyfer
- Luviska hieroglyfer

Dechiffrering och vetenskapshistoria

Fonetik och fonologi
- Konsonanter
- Vokaler
- Ljudutvecklingar

Grammatik
- Ergativitet
- Nominalmorfologi
  - Artikel
  - *Suffixaufnahme*
  - Exempel
- Pronomen
  - Personliga pronomen
  - Demonstrativa pronomen
  - Possessiva pronomen
  - Ytterligare pronomen

- Verbalmorfologi
  - Indikativ
  - Imperativ aktivum
- Modala former
- Particip
  - Exempel
- Ordbildning
- Syntax

Texttyper

Ordförråd

Undervisning i urarteiska

Textexempel : Grundandeinskrift i Erebuni
- Transkription
- Översättning
- Analys

Referenser
- Noter
- Källor
- Litteratur
  - Allmänt
  - Grammatiker
  - Texter

Externa länkar

Klassificering

Urarteiskan är nära besläktad med hurritiskan. I övrigt kan den hurritisk-urarteiska språkfamiljen hittills inte inordnas i någon annan, större språkfamilj. Flera vetenskapsmän förmodar en släktskap med de nordöstkaukasiska språken, men denna är ännu inte bevisad. En effektiv bevisning av denna teori försvåras dessutom därigenom att gruppen nordöstkaukasiska språk är mycket diversifierad och rekonstruktionen av ett gemensamt nordöstkaukasiskt protospråk är oklar.

Urarteiska är ett agglutinerande ergativt språk med grundordföljden subjekt objekt predikat. Liksom i många andra ergativspråk finns fenomenet *Suffixaufnahme*. Däremot är avsaknaden av antipassivum atypisk.

Släktskap med hurritiskan

Trots det geografiska och tidsmässiga avståndet – hurritiskan talades ett helt årtusende tidigare och dog cirka fyra århundraden före de första beläggen för urarteiskan – är urarteiska och hurritiska närbesläktade språk. Långtgående överensstämmelser finns till exempel i nominalmorfologin. Även personliga pronomen är likartade, men däremot avviker relativpronomen och verbalmorfologin starkt. Man utgår från att ett gemensamt ursprungsspråk har existerat, men av detta finns inga vittnesbörd kvar. Hurritiskan är väsentligt bättre känd och var redan tidigare undersökt av forskningen och har på grund av detta lämnat ett viktigt bidrag till förståelsen av urarteiskan.

Följande tabell ska uppvisa likheter och avvikelser i ordförråd och grammatik mellan de båda språken genom några exempel.

urarteiska	hurritiska	betydelse
esi	*eše*	ort
šuri	*šauri*	vapen
mane	*mane*	3:e sg. pers.
-ḫi	*-ḫi*	tillhörighetssuffix
-še	*-š*	ergativ
-di	*-tta*	1:a. sg. abs.
ag-	*ag-*	leda
ar-	*ar-*	ge
man-	*mann-*	vara
nun-	*un-*	komma
-di	*-da*	direktiv
-u-	*-o-*	transitivitetsmarkering
qiura	*eše*	jord
lutu	*ašte*	kvinna

Skrift

Tre olika skrifttyper har bevisligen används för urarteiskan:

- Kilskrift
- Urarteiska hieroglyfer
- Luviska hieroglyfer

Kilskrift

Den urarteiska kilskriften går tillbaka på den nyassyriska kilskriften. Den är huvudsakligen en stavelseskrift, men även logogram används. Skriften visar i motsats till andra kilskrifter en stor regelbundenhet, det vill säga att skrivtecknen i stor utsträckning är standardiserade. I princip två varianter av skriften finns belagda, den ena för skrivande på lertavlor, den andra för inskrifter på klippväggar. I inskrifter på klippväggar överkorsar kilarna inte varandra, vilket skulle förenkla arbetet för stenhuggaren.

I motsats till i akkadiskan motsvarar ett tecken precis ett ljudvärde, KVK-tecken är sällsynta och det förekommer nästan uteslutande tecken med ljudvärdena V, VK och KV (V=vokal, K=konsonant). Dubbelkonsonanter uttrycks inte i skriften. För att undvika hiatus i skriften används tecknet *gi*, exempelvis skrivs namnet *Uīšdi* (assyriska) som *u-gi-iš-ti*.

Urarteiska hieroglyfer

De urarteiska hieroglyferna har ännu inte dechiffrerats. Hittills har för få skriftliga källor upptäckts och publicerats för att en framgångsrik dechiffrering ska kunna företas. Ett ytterligare hinder är att de kända dokumenten är relativt kortfattade och därmed knappast erbjuder ansatspunkter för dechiffrering. Endast vissa hieroglyfer på kärl kan tolkas som måttsangivelser, och just måttsenheten *aqarqi* och måttsenheten *ṭerusi*. Tolkningen var möjlig därför att olika kärl innehöll markeringarna på kanterna omväxlande i hieroglyfer eller kilskrift. Andra dechiffreringsförsök har hittills misslyckats eller varit av rent spekulativ natur.[1]

Luviska hieroglyfer

Luviska hieroglyfer är den minst belagda skrifttypen för urarteiskan och är endast kända från Altıntepe. Likväl har de enstaka beläggen lett till vissa ändringar i läsningen av de luviska hieroglyferna, särskilt för läsning av en pilliknande hieroglyf som *za*. Som konsekvens måste även vissa andra luviska hieroglyfer korrigeras, vilket sammantaget också har lett till en bättre förståelse av det luviska språket. Även här var måttangivelser på kärl den utlösande faktorn, nämligen *á - ḫá+ra - ku* för *aqarqi* och *tu - ru - za* eller *tu+ra - za* för *ṭerusi*. Avvikelserna från den urarteiska formen är betingade av hieroglyfluviskans speciella ortografi.[2]

Dechiffrering och vetenskapshistoria

Spår av den urarteiska kulturen upptäcktes 1827 av den tyske orientalisten F. E. Schulz i den tidigare urarteiska huvudstaden Tušpa. Schulz gjorde också flera kopior av de kilskriftstexter som hade upptäckts där, men utan att kunna dechiffrera eller inordna den skrift som användes. Hans kopior utgjorde dock länge grundvalen på vilken europeiska forskare försökte förstå skriften och språket.

Efter dechiffreringen av den nyassyriska kilskriften, på vilken alla då kända urarteiska skrifter var avfattade, blev det snabbt klart att det handlade om urarteiska och inte om assyriska eller ett annat känt språk. Olika försök att tyda språket med hjälp av modernare språk misslyckades (F. Lenormant 1871 med georgiska, A. D. Mordtmann 1872–1877 med armeniska). Slutligen ledde bearbetandet av de urarteisk-nyassyriska bilingverna från Kelišin och Topzawä till framsteg i tydandet av språket.

Efter ett kort avbrott i forskningen på grund av första världskriget kom slutligen A. Götze och J. Friedrich genom att studera bilingverna till de avgörande genombrotten i klargörandet av ordförrådet (Götze 1930) och grammatiken (Friedrich 1933, Götze 1935). Likheterna med hurritiskan, som under tiden också blivit känd, registrerades och underlättade den vidare tydningen av urarteiskan, även om frågan om genetisk släktskap mellan språken ännu inte undersöktes s.

G. A. Melikisjvili publicerade 1963 på ryska en omfångsrik grammatik över urarteiskan och den hittills enda ordlistan, som till största delen fortfarande anses som riktig. Detta verk utgavs på tyska 1971 och blev först därigenom tillgängligt för de flesta fornorientalisterna. I. M. Djakonov fastslog på 1970-talet den genetiska släktskapen mellan hurritiska och urarteiska. Tills idag har urartologin gjort vidare framsteg, framför allt på grammatikens område, men inga fler större genombrott har uppnåtts. En väsentlig del av ordförrådet är fortfarande inte känd.

Fonetik och fonologi

Kännedomen om urarteiskans fonologi stöder sig på de texter som skrivits i nyassyrisk kilskrift och de språkljud som urskiljs där. Det faktiska uttalet förblir följaktligen oklart, och den framställning som ges här orienterar sig mot det sannolika uttalet av kilskriften på akkadiska. Den vanliga skrivningen i den transkription som förekommer i facklitteraturen anges inom klamrar, om denna skiljer sig från det fonetiska tecknet.

Konsonanter

	bilabial		**labio-dental**		**alveolar**		**palatal**		**velar**		**glottal**	
	tonlös.	tonande	tonl.	ton.	tonl.	ton.	tonl.	ton.	tonl.	ton.	tonl.	ton.
Ejektivor					t’ (ṭ), ts’ (ṣ)				k’ (q)			
klusiler	p	b			t	d			k	g	ʔ (ʾ)	
Affrikator					ts (s), tɬ (š)	dz (z)						
Frikativor			f						x (h)			
Nasaler		m				n						
Vibranter						r						
laterala Approximanter						l						
centrala approximanter				w				j (y)				

Existensen av konsonanterna *q*, *ṭ*, *f* och klusilen ʾ är omstridd. De urskiljs inte konsekvent i skriften. Ett möjligt *f* anges dessutom alltid som *p*, vilket alltså är spekulativt. Åtskillnaden mellan *s* och *š* genomförs inte heller alltid konsekvent i skriften, varför det inte är klart om dessa konsonanter verkligen är olika i urarteiskan.

Vokaler

Urarteiskan har vokalerna a, e, i och u – och därtill både korta och långa varianter av vokalerna. Långa vokaler tillkännages i skrift vid tillfälle genom Plene-skrivning, men i vissa fall står Plene-skrivning även när korta vokaler skulle förväntas.

Huruvida vokalen *o* existerade kan inte utläsas ur skriften. Det är möjligt att den fanns, men med utgångspunkt i de skriftliga källorna kan det inte bevisas. I skriften görs oftast ingen differentiering mellan *i* och *e*, vilket delvis leder till problem i texttolkningen, då det existerar olika morfem som endast skiljer sig i fråga om *i/e*.

Ljudutvecklingar

Ofta förekommande ljudutvecklingar är:

- *ai* kan bli till *a*, exempelvis finns formen *kauki* jämte *kaiuki* ("framför mig")
- *iu* kan bli till *i*, exempelvis *qira* jämte *qiura* ("jord")
- Konsonanten *n* är mycket svag och går ibland förlorad, när den i form av suffixet *-ni* eller *-na* blir påhängd och ytterligare suffix tillkommer, exempelvis uppstår *šurawe* ur *šuri+na+we*.

Grammatik

Ergativitet

Urarteiskan är ett ergativspråk, det vill säga att det finns två olika kasus för subjektet: å ena sidan ergativ för subjektet till ett transitivt verb och å andra sidan absolutiv för subjektet till ett intransitivt verb. Absolutiven används dessutom för det direkta objektet till transitiva verb.

Exempel på ergativkonstruktionen:

Urarteiska	Översättning	Anmärkning
ereli+Ø nun+a+bi	Kungen kommer.	*ereli* ("kung") står i absolutiv. Verbet har intransitivitetsmarkeringen *-a-*.
ereli+še esi+Ø tur+u+Ø+ni	Kungen förintar en ort.	*ereli* står i ergativ, *esi* (”ort”) i absolutiv. Verbet har transitivitetsmarkeringen *-u-*.

Nominalmorfologi

De flesta nomen är i-stammar, men även a- och u-stammar förekommer. Det finns endast en deklination för alla nomen, utan åtskillnad efter genus eller stamklass.

Urarteiska kasus och deras funktioner är:

Kasus	Funktion	Kasusändelse singular	Kasusändelse plural
Absolutiv	intransitivt subjekt, direkt objekt, predikatsnomen	*-Ø*	*-li/-Ø*
Ergativ	transitivt subjekt	*-še*	*-še*
Genitiv	tillhörighet	*-i/-ie/-ei*	*-we*
Dativ	indirekt objekt, mål för en rörelse	*-e/-ie*	*-we*
Lokativ	platsangivelse	*-a*	*-a*
Ablativ	ursprung	*-tane*	*-štane*
Instrumental ablativ	ursprung, medel	*-ni/-ne*	*-ni/-ne*
Komitativ	sällskap	*-rani*	*-rani*
Direktiv	målet för en rörelse	*-edi*	*-edi/-šte*

I singular är det ofta inte möjligt att särskilja genitiv och dativ. Dessutom bortfaller ibland genitiv- eller dativändelsen i singular. I plural är formerna för genitiv och dativ identiska. Förhållandet mellan ergativ och absolutiv har redan förklarats i avsnittet om ergativitet. Genitiv och dativ motsvarar i sina funktioner väsentligen dem i andra språk, ungefär som i latinet eller i tyskan. Direktiv används förutom sin primära funktion som angivelse av målet för en rörelse även som andra indirekt objekt, om absolutiv för det direkta objektet och dativ för ett första indirekt objekt redan är upptagna.

Artikel

I urarteiskan finns en bestämd artikel, som står som suffix före kasusändelsen. Dess funktion motsvarar dock inte riktigt den bestämda artikeln i tyskan. Den exakta betydelsen är omstridd, men i översättningen återges den traditionellt som bestämd artikel, då denna betydelse i de flesta fallen kommer den närmast.

	Singular	**Plural**
Absolutiv	*-Ø*	*-nili*
Andra kasus	*-ni*	*-na*

I absolutiv singular kan det inte direkt urskiljas om ett ord har bestämd artikel, då den bestämda artikeln i detta fall inte markeras särskilt.

Suffixaufnahme

Ett substantiv som är förbundet med ett annat substantiv som attribut i genitiv eller med tillhörighetssuffixet *-ḫi* måste kongruera med detta huvudord i den attributiva konstruktionen, vilket betyder att det tar upp huvudordets suffix. Detta förhållande betecknas *Suffixaufnahme* . Den bestämda artikeln sätts före de upptagna suffixen. I den ändelselösa absolutiven, som i singular inte heller har någon markering för den bestämda artikeln, sker ingen *Suffixaufnahme*. Exempelvis heter det i absolutiv (ändelselös) *esi+Ø ušmaši+i* "maktens ort" och i direktiv med artikel (ändelse *+ni+edi*) *esi+ni+edi ušmaši+i+ni+ni+edi* "till maktens ort".

Arrangeringen av de olika suffixen, den så kallade suffixkedjan, är underkastad en strängt fastlagd ordningsföljd:

1	2	3	4	5
Substantiv	Artikel	Possessivpronomen	Kasus	upptagna suffix

Former med samtidig besättning av positionerna 2 och 3 är inte kända. Den så kallade bestämda artikeln förhåller sig alltså i detta avseende som ett pronomen.

Exempel

	Analys	**Grammatik**	**Översättning**
Biainili	*Biai+nili*	"Biai" + artikel pl.	Biai-länderna = Urartu
Bianaidi	*Bia(i)+na+edi*	"Biai" + artikel pl. + direktiv	in i Biai-länderna = till Urartu
erelawe	*ereli+na+we*	"kung" + artikel pl. + gen./dat. pl.	åt kungen
taršuanarani	*taršuani+na+rani*	"människa" + artikel pl. + komitativ pl.	med människorna
Ḫaldinawe šeštinawe	*Ḫaldi+i+na+we šešti+na+we*	"Ḫaldi" + gen. sg. + suffixkedja "torn" + artikel pl. + gen./dat. pl.	åt Ḫaldis torn
Argištiše Menuaḫiniše	*Argišti+še Menua+ḫi+ni+še*	"Argišti" + erg. sg. + "Menua" + tillhörighet + artikel sg. + suffixkedja	Argišti, Menuas son, … (erg.)

Pronomen

Personliga pronomen

Personliga pronomen uppträder i två former: en självständig form och en enklitisk, då den fogas som suffix till ett annat ord. Endast en 1:a och 3:e person är belagda.

I absolutiv är de kända formerna som följer:

	Singular, självständigt	**Singular, enklitiskt**	**Plural, enklitiskt**
1:a person	*ište*	*-di*	
3:e person	*mane*	*-ni/-bi*	*-li*

Dessutom är i 1:a person singular en ergativ *yeše* och en dativ *-me* kända.

Det enklitiska personliga pronomenet används vid konjugationen av intransitiva verb till att ange den handlande personen och vid transitiva verb till att ange det direkta objektet. Suffixet *-bi* uppträder endast vid transitiva verb och endast i en bestämd konstellation, för detaljerna se avsnittet om verbalmorfologin.

Betydelsen av det enklitiska personliga pronomenet är mycket svagt. Det uppträder även i kombination med det självständiga pronomenet och tjänar ibland endast till att markera en annars ändelselös absolutiv, till exempel *Argišti+ni Menua+ḫi* "(Det är) Argišti, Menuas son".

Demonstrativa pronomen

Demonstrativpronomenet uppträder endast i en självständig form, men har en delvis motsvarighet i den enklitiska bestämda artikeln.

	Singular	**Plural**
absolutiv	*ini+Ø*, *ina+Ø+ni*	*in(i)+nili*, *ina+nili*
lokativ	*in(i)+na+a*	
instr. ablativ	*in(i)+na+ni*, *ina+na+ni*	

För uppträdande av de båda stammarna *ini-* och *ina-* har ännu ingen tillfredsställande förklaring kunnat hittas. De två hypoteser som oftast framförs utgår antingen från en regelbunden ljudutveckling *a → i* eller från två olika demonstrativa pronomen, där *ina-* ska förstås som tillbakavisande i betydelsen "det nämnda".

Possessiva pronomen

Endast ett fåtal former är kända. Possessivpronomenet uppträder såväl självständigt som enklitiskt:

	Singular, självständig	**Singular, enklitisk**
1:a person	*šusi*	*-(u)ki*
3:e person	*masi*	*-i*

De flesta urarteiska nomen slutar på *-i*. Av denna anledning kan man ofta inte känna igen det suffigerade possessiva pronomenet i 1:a person singular, exempelvis *šuri* från *šuri+i* "hans vapen".

Ytterligare pronomen

Enskilda former av relativa och indefinita pronomen är också kända. Det relativa pronomenet *ali* (i absolutiv; ergativ *aluše*) används ofta. Av detta har avletts andra ord, som inte längre används som relativpronomen, till exempel *aliki* "en viss" eller *aliki ... aliki ...* "de ena ... de andra ..." Som indefinita pronomen fungerar två ej deklinerbara ord *ainiei* "någon" och *giei* "något", varav också sammansättningarna *ui ainiei* "ingen" och *ui giei* "inget" är kända.

Verbalmorfologi

Urarteiskans verbalmorfologi är endast ofullständigt känd. Många former saknas eller är oklara i sin betydelse.

Det görs åtskillnad mellan 2 numerus, singular och plural, och 3 personer. Andra person är endast belagd i imperativ. (Brev, där man skulle vänta sig 2:a-personsformer, är obegripliga och bidrar inte till en bättre förståelse av verbalmorfologin.) Verben har ingen tempusmarkering. Däremot finns förutom indikativ talrika modusformer belagda, vilka delvis även anger passiv betydelse. Antipassiviska former är inte kända.

Indikativ

De kända formerna är med några få undantag alla att översätta som betecknande förfluten tid. I synnerhet finns endast en känd transitiv verbform som är att tyda som presens: *ali* "han säger".

Vid intransitiva verb står intransitivitetsmarkeringen *-a-* efter stammen. För att kännetecknа det intransitiva subjektet tillfogas ett enklitiskt personligt pronomen i absolutiv. Exempelvis *nun+a+di* "jag kom", *nun+a+bi* "han kom", *nun+a+li* "de kom". Vid transitiva verb står däremot transitivitetsmarkeringen *-u-* efter stammen, och följande ändelser används för att kännetecknа det transitiva subjektet (ergativ):

	Singular	**Plural**
1:a person	*-Ø*	
3:e person	*-Ø/-a*	*-itu*

Ändelsen *-a* i 3:e person singular användsd inte, om det direkta objektet står i plural. På ljudlagsmässiga grunder bortfaller oftast transitivitetsmarkeringen *-u-* före *itu*.

Dessutom tillfogas oftast ett enklitiskt pronomen till det transitiva verbet för att kännetecknа det direkta objektet. En egendomlighet utgör valet av enklitiskt pronomen för det direkta objektet, vilket är avhängigt subjektet: För det direkta objektet står i 3:e person antingen *-bi*, om subjektet står i 1:a person singular, eller *-ni*, om subjektet står i 3:e person singular. Därigenom avlägsnas den oklarhet som kan uppstå genom användningen av subjektsmarkeringen *-Ø* både i 1:a och 3:e person. I de andra fallen används de vanliga enklitiska personliga pronomenen. I sällsynta fall markeras dessutom även det indirekta objektet. Då tillkommer pronomenet *-me* för dativen.

Avslutningsvis kan verbalmorfologin framställas som följer, med avseende på det direkta objektet. De redan nämnda "avvikelserna" framställs i fetstil.

transitivt verb				
subjekt	**direkt objekt**	**suffix**		
		transitiv	**subjekt**	**direkt objekt**
1:a pers. singular	1:a pers. singular	+ *u*	+ Ø	
	3:e pers. singular			+ ***bi***
	3:e pers. plural			+ *li*
3:e pers. singular	1:a pers. singular		+ Ø	+ *di*
	3:e pers. singular			+ ***ni***
	3:e pers. plural		+ ***a***	+ *li*
3:e pers. plural	1:a pers. singular		+ *itu*	+ *di*
	3:e pers. singular			+ *ni*
	3:e pers. plural			+ *li*

intransitivt verb				
		intransitiv	–	**subjekt**
1:a pers. singular	–	+ *a*		+ *di*
3:e pers. singular				+ *ni*
1:a pers. plural				+ *li*

Imperativ aktivum

	Singular	**Plural**
2:a person	*-i*	
3:e person	*-inini*	*-tinini*

Modala former

Ytterligare verbformer av inte fullständigt klarlagd modal betydelse är kända. Dessa bildas oftast med hjälp av ett infix *-li-* och extra, ännu inte helt förstådda markeringar. Markeringen av det direkta objektet kan saknas eller följer i alla fall inte längre indikativens mönster. Betydelsen varierar mellan optativ (*qapqar+u+**li**+ni* "jag skulle vilja belägra…"), konditionalis (*tur+u+**li**+**e*** "om han förstör ...") och desiderativ (*ḫa+**i**+**li**+**a**+ni* "han vill erövra ...").[3]

Particip

Med suffixen *-auri* respektive *-uri* bildas particip till transitiva respektive intransitiva verb. Participet till ett transitivt verb är till sin betydelse här att översätta som passivt, och participet av intransitivt verb som aktivt.

Exempel

	Analys	Grammatik	Översättning
uštadi	*ušt+a+di*	"flytta" + intrans. 1:a sg.	jag flyttade
nunabi	*nun+a+bi*	"komma" + intrans. + 3:e sg. abs.	han/hon kom
terubi	*ter+u+Ø+bi*	"bestämma" + trans. + 1:a sg. erg. + 3:e sg. abs	jag bestämde det
arume	*ar+u+Ø+ni+me*	"ge" + trans. + 3:e sg. erg. + 3:e sg. abs. + 3:e sg. dat.	han gav det till mig
zatume	*zad+u+itu+me*	"göra" + trans. + 3:e pl. erg. + 3:e sg. dat	de gör mig
turutinini	*tur+u+tinini*	"förinta" + trans. + imp. pl.	förinta ...!
šidauri	*šid+auri*	"grunda/bygga" + particip passivum	byggd

Ordbildning

Urarteiskan har inga sammansatta ord som svenskan. Istället för dessa används genitivförbindelser som ersättning. Följaktligen är orden vid olika tider avledda från en enda ordstam. Ändå är en rad ordbildningssuffix kända, vilka kan användas till att avleda nya ord. De viktigaste är sammanställda i denna översikt.

Suffix	Betydelse	Exempel
-še	bildar abstrakta	*ewriše* "herravälde" av *ewri* "herre"
-uše	bildar deverbala substantiv	*aruše* "gåva" av *ar-* "ge"
-tuḫi	bildar abstrakta	*erelituḫi* "kungadöme" av *ereli* "kung"
-ḫi	bildar tillhörighetsadjektiv	*Išpuiniḫi* "Išpuinis son" (adjektiv!)
-ḫali	avleder adjektiv från toponymer	
-(u)si	avleder adjektiv från substantiv eller pronomen	*badusi* "mäktig" från *badu* "makt"

Särskilt vanlig användning i urarteiska texter åtnjuter tillhörighetssuffixet *-ḫi*. Det används i kungainskrifter, för att ange kungens faders namn efter mönstret *(namn) (faderns namn)+ḫi*, till exempel *Menua Išpuini+ḫi* ("Menua Išpuinis son"). Suffixet dyker dock upp även i stadsnamn och betecknar därvid tillika stadens grundares namn, till exempel *Rusa-ḫi+ni+li* "Rusas stad" och *Argišti-ḫi+ni+li* "Argištis stad".

Verben har i princip en enstavig rot, men därtill uppträder rotutvidgningar med ännu inte helt klarlagd funktion. Till exempel är *šid-išt-* "bygga" bildat från verbroten *šid-* "grunda" med rotutvidgningen *-(i)št-*.

Syntax

Urarteiskans syntax är ännu ringa utforskad. Rekonstruktionen av syntaxen försvåras genom att endast få textsorter finns bevarade (se nedan), vilka ofta – till exempel i bygginskrifter – håller sig till en relativt stelt förutbestämd satsbyggnad.

Satsbyggnaden följer i det väsentliga mönstret subjekt – direkt objekt – verb, men en friare ordföljd är möjlig utan problem, som för att framhäva ett sakförhållande. Ofta blir en guds namn framförställt *Ḫaldi+e Argišti+še* E_2 *sidišt+u+ni* dt. "Åt (guden) Ḫaldi har Argišti byggt templet".

Vid genitivkonstruktioner kan attributen stå såväl före som efter huvudordet. Den ovan nämnda principen om *Suffixaufnahme* gynnar detta, då på grund av sufixkedjan det blir klart vilket ord som är huvudord och vilket som är attribut. Alltså är å ena sidan *Ḫaldi+i+ni+ni alsuiši+i+ni* "genom Ḫaldis storhet" och å andra sidan

Menua+še Išpuini+ḫi+ni+še "Menua, Išpuinis (son)" möjliga.

Snarare otypiskt för ergativspråk är avsaknaden av ett antipassivum för bildande av satser utan patiens (i analogi med passivum i ackusativspråk), fastän hurritiskan, som är besläktad med urarteiskan, har en motsvarande konstruktion. I princip finns dock även möjligheten att på grund av att den urarteiska grammatiken är ofullständigt känd antipassiviska verbformer ännu inte har blivit igenkända som sådana.

För att strukturera satsuppbyggnaden används de samordnande konjunktionerna *e ʾa* "och", *e ʾa ... e ʾa ...* "såväl… som ..." och *mei* "men". Bisatser kan inledas med underordnade konjunktioner, nämligen *awie* "var", *aše* "om" och *iu* "då", eller genom relativpronomenet *ali-*. De enda belagda relativsatserna är sådana som syftar på substantiv i ergativ eller absolutiv.

Exempel på en relativsats. Verben är angivna i fetstil i analysen och använder ännu inte helt förstådda modala former, som avviker från indikativens konjugationsmönster:

	aluše ini DUB-te tulie DIĜIR^{MEŠ}še mani UTU-ni pieni mei arḫi uruliani
Analys	*alu+še ini+Ø DUB-te+Ø* ***tur+u+li+e****, DIĜIR^{MEŠ}+še mani* ***urb+u+l(i)+a+ni***
Översättning	Den som utplånar denna inskrift, gudarna ska förinta honom.

Texttyper

Många typiska texttyper saknas. I synnerhet har inga litterära texter bevarats. Bäst behållna och väl förståeliga är de inskrifter som är mejslade i sten. Därefter kommer texttyperna annaler, fälttågsberättelser, byggnadsinskrifter och offerlistor (framför allt i Meher-Kapısı).

De texter som bevarats på lertavlor är till största delen oklara. Det rör sig i dessa fall oftast om brev och föreskrifter från förvaltningen samt om avräkningar och mått. Vidare finns det religiösa inskrifter på talrika föremål, bland annat stelar, kärl, hjälmar och pilspetsar. Slutligen har också talrika lersigill och en rad oklara anteckningar på lera och brons upptäckts.

Ordförråd

Urarteiskans ordförråd kan uttydas för det första genom de få bilingverna (Kelišin-, Topzawä- och Movana-bilingverna) och för det andra genom jämförelse med de redan kända hurritiska orden. Trots detta har endast betydelsen av färre än 300 ord kunnat tydas med säkerhet (som forskningen stod 2004). Trots släktskapen med hurritiskan har endast ungefär 20% av verbstammarna kunna tolkas på detta sätt, vilket beror på att den mycket obalanserat bevarade textkorpusen. Många urarteiska texter befattar sig med fälttåg och har ingen motsvarighet i hurritiskan. Omvänt befattar sig urarteiskan knappast med teman som religiösa ritualer, vilka är talrikt företrädda i den hurritiska litteraturen. Hittills har ingen urarteiskt ord kunnat identifieras säkert som ett lånord från ett annat språk. Den enda omstridda kandidaten är *kubuši* "hjälm" från akkadiska *kubšu* "mössa", som dock inte används i militära sammanhang.[3]

Undervisning i urarteiska

I den tyskspråkiga världen studeras urarteiska vid universiteten inom ramen för fornorientalistik. Urarteiska har där i jämförelse med de ”stora” språken akkadiska, sumeriska och hettitiska endast liten betydelse. Oftast erbjuds blockkurser eller enterminsintroduktioner. Normalt erbjuds dessa kurser endast efter introduktion till akkadiska och sumeriska. Därigenom är studenterna redan bekanta med kilskriften och känner redan språkliga fenomen som agglutination och ergativitet från sumeriskan, vilket underlättar inträdet i urarteiskan.

Urarteiskans grammatik är - såvitt den hittills är uttolkad – relativt enkel och kan läras in fort tillsammans med det kända ordförrådet på några hundra ord. Vanligen översätts inom undervisningen först enklare urarteiska inskrifter och sedan (minst utdragsvis) de kända bilingverna, där kännedom om akkadiskan förutsätts.

Textexempel : Grundandeinskrift i Erebuni

Denna text är en av de många bevarade byggnads- och grundandeinskrifter, som av urarteerna ofta i flerfaldigt utförande anbringades på byggnader eller klippor. Det är samma text som är avbildad i artikelns inledning. I den följande transkriptionen återges texten tecken för tecken i latinsk omskrift. Avskiljandet av de enskilda tecknen markeras med bindestreck och blanksteg. Bindestreck ska anvisa att de tecken som binds ihop bildar ett ord. Så kallade determinativer, vilka närmare specificerar det efterföljande ordet, har för bättre läsbarhet gjorts upphöjda, som ^{d} för "Gud" och ^{KUR} för "land". Speciella tecken med symbolvärde, som har tagits över som logogram med kilskriften indirekt från sumeriskan, skrivs stort i sumerisk form. Deras urarteiska uttal är inte känt.

Transkription

^{d}ẖal-di-e e-ú-ri-e i-ni E_2

^{m}ar-gi-iš-ti-še ^{m}me-nu-a-ẖi-ni-še

ši-di-iš-tú-ni E_2.GAL ba-du-si

te-ru-bi ^{URU}ir-bu-ú-ni-ni ti-ni

^{KUR}bi-a-i-na-ú-e uš-ma-a-še

^{KUR}lu-lu-i-na-ú na-pa-ẖi-a-i-de

^{d}ẖal-di-ni-ni al-su-i-ši-ni

^{m}ar-gi-iš-ti-ni ^{m}me-nu-a-ẖi

$LUGAL_2$ DAN.NU $LUGAL_2$ ^{KUR}bi-i-a-na-ú-e

a-lu-si ^{URU}tu-uš-pa-a-e URU

Översättning

Åt guden Ḫaldi, Herren, har Argišti, Menuas son, byggt detta tempel och denna mäktiga borg.

Jag bestämde Irbuni som dess namn, Biai-länderna (=Urartu) herraväldet och Lului-länderna (=utlandet) underkuvande.

Genom Ḫaldis storhet är Argišti, Menuas son, den starke kungen, kungen över Biai-länderna, staden Tušpas herde.

Analys

Transkription	*^{d}ḫal-di-e e-ú-ri-e*	*i-ni E_2*
Analys	*Ḫaldi+e ewri+e*	*ini+Ø E_2+Ø*
Grammatik	"Ḫaldi" + dat. sg. "herre" + dat. sg.	"detta" + abs. sg. "tempel" + abs. sg.

^{m}ar-gi-iš-ti-še	*^{m}me-nu-a-ḫi-ni-še*
Argišti+še	*Menua+ḫi+ni+še*
"Argišti" + erg. sg.	"Menua" + tillhörighet + art. sg. + suffixkedja

ši-di-iš-tú-ni	*E_2.GAL*	*ba-du-si*
šid-išt+u+Ø+ni	*E_2.GAL+Ø*	*bad-usi+Ø*
"bauen" + trans. + 3. sg. erg. + 3. sg. abs.	"borg" + abs. sg.	"mäktig" + abs. sg.

te-ru-bi	^{URU}ir-bu-ú-ni-ni	*ti-ni*
ter+u+Ø+bi	*Irbuni+ni+Ø*	*tin+i+Ø*
"bestämma" + trans. + 1. sg. erg. + 3. sg. abs.	"Irbuni" + art. sg. + abs. sg.	"namn" + poss. + abs. sg.

^{KUR}bi-a-i-na-ú-e	uš-ma-a-še
Biai+na+we	*ušmaši+Ø*
"Biai" + art. pl. + dat. pl.	"herravälde" + abs. sg.

^{KUR}lu-lu-i-na-ú	na-pa-ḫi-a-i-de
Lului+na+we	*napaḫ+ia+edi*
"Lului" + art. pl. + dat. pl.	"underkuva" + ? + dir. sg.

^{d}ḫal-di-ni-ni al-su-i-ši-ni
Ḫaldi+i+ni+ni alsui-ši+ni
"Ḫaldi" + gen.sg. + art.sg. + suffixkedja "storhet" + instr.

^{m}ar-gi-iš-ti-ni	*^{m}me-nu-a-ḫi*
Argišti+Ø+ni	*Menua+ḫi*
Argišti + abs. sg. + 3. sg. abs.	"Menua" + tillhörighet

$LUGAL_2$ DAN.NU	*$LUGAL_2$ ^{KUR}bi-i-a-na-ú-e*
$LUGAL_2$+Ø DAN.NU+Ø	*$LUGAL_2$+Ø Biai+na+we*
"kung" + abs. sg. ”stark” + abs. sg.	"kung" + abs. sg. "Biai" + art. pl. + gen. pl.

a-lu-si ^{URU}tu-uš-pa-a-e URU
alusi+Ø Tušpa+i URU(+i)
"herde" + abs. sg. "Tušpa" + gen. sg. "stad" + gen. sg.

Referenser

Noter

1. ^ Mirjo Salvini: *Geschichte und Kultur der Urartäer*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995. ISBN 3-534-01870-2, refererad i *Urartäische Sprache* i tyskspråkiga Wikipedia, läst 2007-08-10 (https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Urart%C3%A4ische_Sprache&oldid=35201887)
2. ^ John Hawkins, A. Morpurgo Davies, Günter Neumann: *Hittite hieroglyphs and Luwian, new evidence for the connection*. i: *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1973. ISSN 0065-5287, refererad i *Urartäische Sprache* i tyskspråkiga Wikipedia, läst 2007-08-10 (https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Urart%C3%A4ische_Sprache&oldid=35201887)
3. ^ [a b] Gernot Wilhelm: *Urartian.* i: R. Woodard (utg.): *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages.* Cambridge 2004. ISBN 0-521-56256-2, refererad i *Urartäische Sprache* i tyskspråkiga Wikipedia, läst 2007-08-10 (https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Urart%C3%A4ische_Sprache&oldid=35201887)

Källor

Den här artikeln är helt eller delvis baserad på material från tyskspråkiga Wikipedia (https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Urart%C3%A4ische_Sprache&oldid=35201887).

Litteratur

Allmänt

- Paul E. Zimansky: *Ancient Ararat. A Handbook of Urartian Studies*. Delmar, New York 1998. ISBN 0-88206-091-0
- Mirjo Salvini: *Geschichte und Kultur der Urartäer.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1995. ISBN 3-534-01870-2

Grammatiker

- Joost Hazenbos: *Hurritisch und Urartäisch.* I: *Sprachen des Alten Orients.* Utgiven av Michael P. Streck. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2005. ISBN 3-534-17996-X
- Gernot Wilhelm: *Urartian.* I: *The Cambridge Encyclopedia of World's Ancient Languages.* Utgiven av Roger D. Woodard. Cambridge University Press, Cambridge 2004. ISBN 0-521-56256-2
- Erlend Gehlken: *Ein Skizzenblatt zum urartäischen Verbum.* i: *N.A.B.U. Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires.* Paris 2000, 29. ISSN 0989-5671
- Giorgi A. Melikisvili: *Die urartäische Sprache*. Studia Pohl, bd 7. Bibl. Inst. Press, Rom 1971.

Texter

- Nicolay Haroutyunyan: *Corpus of Urartian Cuneiform Inscriptions*. Academy of Sciences of Armenia, Erewan 2001 (ryska).
- Friedrich Wilhelm König: *Handbuch der chaldischen Inschriften*. Archiv für Orientforschung. Beiheft 8. Graz 1955, 1957. Biblio-Verl., Osnabrück 1967. ISBN 3-7648-0023-2

Externa länkar

- Urarteisk-engelsk ordbok (https://www.webcitation.org/query?id=1256578942104780&url=www.geocities.com/Athens/Forum/2803/c-HURRIAN-URARTIAN-9_Urartian-Glossary.htm) baserad på Melikisjvilis ordlista (Melikisjvili), 1971
- Lista över luviska hieroglyfer (https://web.archive.org/web/20160206203623/http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/luwglyph/Signlist.pdf)

Hämtad från "https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Urarteiska&oldid=47124627"

Sidan redigerades senast den 14 januari 2020 kl. 07.31.

Wikipedias text är tillgänglig under licensen Creative Commons Erkännande-dela-lika 3.0 Unported. För bilder, se respektive bildsida (klicka på bilden). Se vidare Wikipedia:Upphovsrätt och användarvillkor.